

*Іншин М. І.,
завідувач кафедри трудового права та
права соціального забезпечення
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений юрист України*

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ОХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ТРУДОВОГО ПРАВА

У статті розглядається сутність охоронної функції трудового права. Аналізуються існуючі погляди науковців та висловлена власна позиція автора щодо поняття та ознак охоронної функції трудового права.

Ключові слова: трудове право, працівник, роботодавець, функції трудового права, поняття охоронної функції, ознаки охоронної функції.

Трудова діяльність людини забезпечує наше повсякденне існування та подальший розвиток суспільства, що привертає увагу законодавця та змушує його до детальної регламентації сфери праці. Насамперед це стосується створення необхідних умов для безпечної та продуктивної роботи. Так, однією із засад Конституції України є визначене право кожного на належні, безпечні та здорові умови праці, якій також передують визнання людини, її життя і здоров'я, честі та гідності, недоторканності та безпеки найвищою соціальною цінністю в Україні[1]. З огляду на це не можемо не згадати, що окрім регламентації безпосередньо відносин між роботодавцем та найманим працівником у сфері здійснення професійної діяльності, завданням трудового права також є захист (охорона) життя, здоров'я, честі і гідності, законних прав та інтересів, безпеки особи. Наявність кодифікованого нормативного акту в галузі трудового законодавства

відіграє свою роль в охороні цих гарантованих Основним законом прав. На підставі даної тези варто задуматись над тим, що ж таке безпосередньо охоронна функція трудового права та які її ознаки. Безперечно, що в нормативних документах, котрі прийняті як з метою врегулювання всіх аспектів трудових відносин, чи безпосередньо покликані регулювати питання безпеки (охорони) життя та здоров'я особи в процесі трудової діяльності, не визначено конкретно, що ж являють собою вказані поняття. А це в свою чергу підкреслює значну актуальність даного питання. У зв'язку з цим варто проаналізувати роботи видатних науковців та маловідомих авторів, які займалися вивченням галузі трудового права та досягли певного успіху в дослідженні його функцій. Серед них, варто відзначити: М.Г. Александров, В.С. Венедиктов, Л.Д.Воєвдин, В.В. Жернаков, С.А. Іванов, Т.І. Іларіонова, І.Я. Кісельов, Л.О. Красавчікова, В.В. Лебєдєв, Р.З. Ліфшиц, О.І. Налівайко, В.Ю. Нікіфоров, П.М. Рабинович, З.В. Ромовська, В.Г. Ротань, І.А. Сердюк, Б.Ю. Тихонова, Я.М. Шевченко, В.І. Щербина.

Метою статті є здійснення загальнотеоретичної характеристики охоронної функції трудового права.

Перш за все проводячи наше дослідження, розглянемо різні погляди вчених щодо поняття охоронної функції трудового права. Для початку підкреслимо, що в контексті даної роботи, підтримуючи думку П.М. Рабиновича, під функціями слід розуміти основні напрями впливу на людину та суспільство[2, с.84]. Стосовно безпосередньо поняття охоронної функції трудового права наведемо серед перших сформульоване І.Я. Кісельовим. Дослідник відображає у наведеному ним понятті те, що охоронна функція трудового права обмежується проголошенням основних прав працівників та обов'язків роботодавців у кодифікованому нормативному акті, а також їх конкретизація у значній кількості конкретних норм[3, с.165]. Ми вважаємо, що вчений має досить хибний погляд щодо вказаного поняття. В значній мірі протилежної думки в даному контексті дотримується С.П. Маврин та прихильники його школи, який зазначає, що передусім охоронна функція трудового права має

реалізуватися шляхом закріплення на законодавчому рівні основних прав працівників, механізмів захисту їх та встановлення достатньо ефективних форм, способів контролю і нагляду за їх дотриманням [4, с.225]. На наш погляд друге поняття є більш доцільним та логічним, адже розкривається не лише через закріплення прав, але і їх реалізацію. Відмінної думки щодо правильного формулювання вказаного поняття притримує В.І. Щербина, котрий вважає, що це «...діяльність трудового права щодо ефективного впорядкування і врегулювання відносин, що складають його предмет шляхом встановлення і реалізації на основних (магістральних) напрямках спеціальних норм, які забезпечують загальнообов'язковість, примусовість та дієвість цієї галузі права ...» [5, с.126]. Подібним до нього є запропоноване В.С. Венедиктовим, котрий вважає, що охоронна функція трудового права є напрямком правового впливу, націлений на охорону законних інтересів та прав працівників трудових правовідносин, захист гідності та честі в ході реалізації права на працю[6]. Останнє визначення на нашу думку є досить коректним і ємним. Зважимо також на позицію Н.В. Урганової, яка підкреслює те, що охорона праці з огляду на її сутність є частиною соціальної функції, адже «...забезпечення охорони інтересів громадян в процесі праці є одним із головних соціальних завдань держави...»[7]. Звернемо також увагу на позиції науковців, які окремо виділяють як функцію охорони, так і функцію захисту в цій галузі. Так зокрема на думку В.В. Жернакова, захисну та охоронну функції у згаданій галузі права слід розрізняти. Прихильники даної теорії вважають, що захисна функція діє, коли порушення права уже мало місце, а охоронна – коли застосовуються заходи по недопущенню подібного[8]. Не можемо не звернути уваги на думку В.Е. Теліпко, О.Г. Дутової та ряду інших вчених, які вважають, що охоронна функція трудового права полягає в охороні інтересів працівників лише в ході трудових відносин[9, с.69]. На наш погляд таке розмежування не є логічним, адже відповідно до «Нового тлумачного словника української мови» термін «захист» слід розуміти як «охорона, підтримка, заступництво»[10], а тому охорона

(захист) трудових прав може та має мати місце як при їх збереженні так і при поновленні. Що стосується самого поняття охоронної (захисної) функції трудового права, то на наш погляд запропоноване В.І. Щербиною є найбільш доцільним, і ми притримуємось думки про те, що саме права працівника в першу чергу потребують охорони, а тому у контексті вказаного поняття слід акцентувати увагу саме на правах даного суб'єкта. Хоча ми також вважаємо за необхідне у визначенні вказувати наявність впливу і на інших суб'єктів трудових правовідносин. Тож з огляду на запропоноване В.С. Венедиктовим поняття та враховуючи визначення «функції», яке в юридичному контексті сформульоване В.П. Рабиновичем, вважаємо за необхідне викласти поняття охоронної функції трудового права наступним чином:

Охоронна функція трудового права – це напрям правового впливу на суб'єктів трудових правовідносин з метою збереження та забезпечення їх законних прав та інтересів в процесі трудової діяльності.

Для чіткого визначення ознак охоронної функції трудового права необхідно розглянути вищевикладені визначення та переглянути думки науковців з даного приводу. Проаналізувавши їх можемо помітити, що згадане призначення трудового права, спрямоване на охорону трудових інтересів, прав безпосереднього учасника правових відносин. В юридичній науці, на нашу думку, темі ознак охоронної функції трудового права приділено недостатньо уваги, але ряд науковців поглиблено працювали в дослідженні даного напрямку. Так Н.В. Урганова найбільш докладно описує ознаки охоронної функції права, характеризуючи їх як обов'язки держави стосовно працівника. Зокрема вчена вважає, що «...держави стосовно працівника бере на себе ряд обов'язків: забезпечення свободи праці; забезпечення належних, безпечних і здорових умов праці; обмеження свавілля роботодавця; забезпечення гарантованої винагороди за працю; забезпечення всебічного розвитку особи працівника, у тому числі шляхом обмеження тривалості робочого часу та гарантування часу відпочинку та ін.»[7]. Аналізуючи роботи В.Е. Теліпка та О.Г.

Гутова можна зробити висновок, що дані науковці серед основних ознак охоронної функції трудового права виділяють: спрямування на охорону трудових прав та інтересів одного з безпосередніх учасників трудових правовідносин; створення трудовим правом рівних можливостей для реалізації працездатності, встановлюючи при цьому однакові правила щодо умов праці на підприємствах незалежно від їх форм власності; закріплення мінімального рівня гарантій оплати праці, соціального забезпечення, відпочинку тощо і обмеження ступеню експлуатації [9, с.25-26]. Позиції обох вчених подібні і на нашу думку не мають суттєвих недоліків. В.С. Венедиктов з даного приводу вважає, що до класифікації ознак охоронної функції трудового права необхідно пройти більш системно. Вчений наголошує на тому, що в охоронній функції трудового права варто виділити три підфункції, що лише діючи разом дають ефективний результат, і тому, безперечно є ознаками захисної (охоронної) функції трудового права, а саме: запобіжна або профілактична підфункція (ознака, що вказує на попереджуючий характер застосовуваних норм); відновна або компенсаційна підфункція (ознака, яка характеризує поновлення в трудових правах та відшкодування завданої шкоди); каральна підфункція (ознака, котра визначає наявність покарання за порушення прав)[11]. Ми не розділяємо думку даного вченого щодо конкретної класифікації. К.М. Гусов та В.М. Толкунова вважають, що захисна (охоронна) функція трудового права характеризується наступними ознаками, що її виражають: у встановленні нормального рівня умов праці та безпосереднього його підвищення договірним методом; у контролі та нагляді за здійсненням трудового законодавства та правил охорони праці; у порядку вирішення індивідуальних і колективних трудових спорів; поновленню порушених трудових справ[12]. Дані ознаки, на нашу думку оптимально характеризують вказану функцію, якщо враховувати, що трудові правовідносини здійснюються виключно на договірній основі.

В будь-якому випадку, аналіз робіт науковців у напрямку вивчення ознак охоронної функції трудового права приводить до

висновку, що дана галузь права в першу чергу захищає інтереси сторони працівника, адже як правило останній є більш обмеженим у своїх правах під час трудових відносин. І хоча охоронна функція покликана також захищати інтереси інших учасників, та передусім акцентована увага саме на захисті прав найманих осіб, котрі так чи інакше є «експлуатованими» і змушені продавати власну робочу силу[9, с.69].

Проводячи аналіз вітчизняного трудового законодавства маємо достатньо підстав стверджувати, що одним із основних ознак (проявів) згаданої вище функції, є створення рівних можливостей для реалізації своєї можливості працювати, а також встановлення єдиних правил та умов праці на підприємствах незалежно від їх форми власності. В даному контексті варто відзначити, що захисна функція трудового права виключає будь-які обмеження пов'язані з мовою суб'єкта, його статтю, релігійними поглядами, расою, майновим статусом тощо. Описане вище закріплене в ст.2-¹ Кодексу законів про працю. Обмеження державою за допомогою норм трудового права ступеню експлуатації роботодавцем, забезпечення рівня заробітної плати, встановлення часу на відпочинок і таке інше в правовому полі (визначені ст. 2, 5-¹ та іншими Кодексу законів про працю) складають частину охоронної функції трудового права та разом з тим безперечно є його характерною ознакою. Підсумовуючи вищевикладене можемо прийти до висновку про те, що ознаки охоронної функції трудового права розкривають її сутність. Провівши аналіз робіт науковців у сфері трудового права, а також галузеве законодавство, значною мірою опираючись на систему ознак охоронної функції трудового права, котрі можемо спостерігати в працях Н.В. Урганової[7], приходимо до висновку, що охоронна функція трудового права має наступні ознаки, які забезпечуються шляхом правового впливу держави на трудові відносини:

- Забезпечує свободу праці, що полягає у можливості вільно вибрати в межах свого рівня знань та здібностей сферу трудової діяльності, професію, місце роботи, незалежно від будь-яких ознак раси, віросповідання, статі тощо (окрім випадків, коли за фізичними

або іншими можливостями виконання чи належне виконання трудових обов'язків особою неможливе).

- Забезпечує гарантування виплат за працю, не нижче мінімальної встановленої законом, що визначається як гарантоване законом право на виплату працівнику роботодавцем заробітної плати, не нижче мінімальної. Також слід виділити право на достойну заробітну плату, що полягає у виплаті заробітку, котрий з урахуванням специфіки та умов праці справедливо відповідає виконаній роботі.

- Забезпечує дотримання належних, здорових та безпечних умов праці для працівника, що полягає у дотримання вищевказаних умов за допомогою правових приписів та виконання останніх суб'єктами трудових відносин.

- Обмежує свавілля роботодавця, що унеможлиблює незаконну експлуатацію, порушення трудових прав найманої особи, що визначається як система обмежень для особи, що керує трудовим персоналом, у вчиненні управлінських дій, котрі порушують права та законні інтереси працівників.

- Забезпечує гарантування обмеження тривалості робочого часу та надання достатнього часу на відпочинок, що полягає у дотриманні норм якими встановлено 40 робочих годин на тиждень та 8 годин на добу тощо, якщо інше не передбачене законом, матеріальну компенсацію за порушення вказаних норм, а також гарантування необхідного часу для повноцінного відпочинку, що не може бути меншим від визначеного трудовим законодавством (в т.ч. міжнародним правом).

Вищевказані ознаки охоронної функції трудового права так чи інакше закріплені не тільки в Конституції України, Кодексі законів про працю, Законі України «Про охорону праці», але й виражені в повсякденній діяльності компетентних державних органів, покликаним яких є нагляд за їх дотриманням та поновленням в разі порушення. Однак правовий механізм відновлення порушених трудових прав є досить складним, містить залишки радянської системи і потребує значного доопрацювання на законодавчому рівні.

Підводячи підсумки даної роботи вважаємо, що охоронна функція трудового права носить соціальний характер, є одним із його провідних призначень і напрямів правового впливу на суб'єкти трудових відносин з метою збереження та забезпечення їх законних прав та інтересів в процесі трудової діяльності. На сьогодні науковцями не досягнуто єдиної думки щодо найбільш доцільного переліку ознак охоронної функції трудового законодавства, існує безліч протиріч у поглядах щодо цього. Та загалом охоронна функція трудового має наступні ознаки: забезпечує свободу праці; забезпечує гарантування виплати винагороди за працю, не нижче мінімально, що встановлена законом; забезпечує дотримання належних, здорових та безпечних умов праці для працівника; обмежує свавілля роботодавця; забезпечує гарантування обмеження тривалості робочого часу та надання достатнього часу на відпочинок. Крім того, аналіз вітчизняної практики застосування норм трудового права підводить нас до висновку про те, що практичне забезпечення реалізації охоронної функції трудового права потребує значного доопрацювання нормативної бази та вдосконалення діяльності компетентних органів.

Література:

1. Конституція України // Відомості Верховної ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141. Офіційний сайт Верховної Ради України// [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави-Навч". посібник. Вид. 6-е - Х.- Консум, 2002. — 160 с. // [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://expertprava.ucoz.ru/load/teoriya_derzhavi_ta_prava/elektronni_pidruchniki/osnovi_zagalnoji_teoriji_prava_ta_derzhavi_rabinovich/16-1-0-79
3. Киселев И.Я. Трудовое право России и зарубежных стран. Международные нормы труда. / И.Я. Киселёв – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 585 с.

4.Маврина С.П. Курс российского трудового права. В 3-х т. [Под ред.. С.П.Маврина, А.С.Пашкова, Е.Б.Хохлова]. Том 1 Общая часть. - СПб., 1996, 573 с.

5.Щербина В.І. Функції трудового права: Монографія./ В.І. Щербина– Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2007. – 425 с.

6.Венедиктов В.С. Конспект лекцій по трудовому праву України: Учебное пособие для высших учебных заведений / В.С. Венедиктов – Харьков: Консум, 1998. – Ч.1 – 140 с.

7.Урганова Н.В. Охоронна функція трудового права / Н.В. Урганова // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Право». – 2009 – вип.9 – с.57-59// [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/11767/%CD>

8.Жернаков В.В. Теоретичні засади формування інституту захисту прав людини в сфері праці / В.В. Жернаков // Матеріали наук.-практ. конф. «Форми соціально-правового захисту працівників у службово- трудових відносинах». - Харків, 2005. Вип. 25. — С. 329-335. // [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/1158697/>

9.Теліпко В. Е. Трудове право України: Навч. посіб./ В.Е. Теліпко, О.Г. Гутова [За заг. ред. Теліпко В. Е.]: – К.: Центр учбо-вої літератури, 2009. – 456 с. // [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://ebooktime.net/book_75_glava_8_§_4._Функції_труд.html

10.Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1970—1980. — Т. 10. — С. 653// [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://ukrlit.org/slovnnyk/slovnnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh/функція

11.Венедиктов В. С. Трудове право України : підручник / В. С. Венедиктов. – К.: Істина, 2008. – 384 с. [Електронний ресурс] // Библиотека online [сайт]. – Режим доступу: http://zaochka.net/catalog_p_6_p_4_p_58.html .

12. Гусов К.Н. Трудовое право России: Учебник / К.Н. Гусов, В.Н. Толкунова. - М: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2003. – 496 с.

Иншин М. И. Понятие и признаки охранительной функции трудового права. – Статья.

В статье рассматривается сущность охранной функции трудового права. Анализируются существующие взгляды ученых и высказана собственная позиция автора относительно понятия и признаков охранной функции трудового права.

Ключевые слова: трудовое право, работник, работодатель, функции трудового права, понятие охранной функции, признаки охранной функции.

Inshin M. I. Concept and features protective function of labor law. – Article.

In the article is investigated the essence of the security function of labor law. Analyzed the existing views expressed by scientists and is given the author's own position on the concept and features of security function of labor law.

Keywords: employment law, employee, employer, functions of labor law, the concept of security function, features of security function.